

ODABRANI POKAZATELJI ODREĐENOSTI I NEODREĐENOSTI

Marija Znika

Kategorija određenosti jedna je od četiriju kategorija imenica (uz rod broj i padež). Izvorni govornici hrvatskoga jezika, a posebice oni koji uče hrvatski jezik, znaju njezinu važnost u komunikaciji, ali su počesto nesigurni pri izboru i upotrebi pravilnih oblika kojima se ta kategorija izriče. Ovim bih radom željela pridonijeti boljem razumijevanju te kategorije i olakšati pravilan izbor oblika koji su joj izrazom.

Kategorijom određenosti bavili su se u novije doba i u neslavenskim zemljama i slavenskim zemljama, a i strani su je kroatisti istraživali potaknuti različitostima njezina ostvaraja u odnosu na njihove materinske jezike u kojima se određenost pretežno izriče članom (J. Hawkins, 1978.; J. Silić, 2000.; I. Pranjković, 2000.; J. Silić – I. Pranjković, 2005.; M. Znika, 2008.).

U analizi kategorije određenosti, a onda i pomoćnih sredstava za njezino prepoznavanje, bitno je istaknuti da je imenica nositelj određenosti, što je očito u jezicima s članom u kojima se članom izražava određenost imenice opisana već u gramatici Port Royaala.¹ U nas se u gramatičkim opisima o određenosti govori prije svega vezano uz načine njezina izražavanja. Pri analizi određenosti nerijetko se određenost ne vezuje uz imenice, nego uz pridjeve pa se, polazeći od oblika pridjeva, obrađuje u morfologiji vezano uz pridjevne paradigme. Određenost jest u hrvatskom jeziku povezana sa sklonidbenim tipom pridjeva, ali između određenosti i sklonidbenoga tipa svih pridjeva nema uzajamno jednoznačnoga odnosa: iz oblika pridjeva ne može se uvijek jednoznačno zaključivati o tome izriče li se njime određenost ili ne; iznimno se u sintaksi, vezano uz oblik atributa, promatra kao četvrta pridjevna gramatička oznaka, uz rod, broj i padež (R. Katičić, 1986.: 385.).

Istraživanje kategorije određenosti i razlikā između određenosti i neodređenosti može se promatrati s različitih gledišta. Tako i s pragmatičnoga gledišta, pri čemu su važni govorna situacija, zajedničko znanje govornika i slušatelja o predmetu, npr. prethodna spomenutost oznaka predmeta opisa i sl. (G. Kniffka, 1986.: 54. – 82.). Neki autori smatraju kategoriju određenosti univerzalnom, a razlikuju se načini njezina ostvarivanja. To podrazumijeva da se ta kategorija može otkriti u većem broju poznatih jezika, iako se ni to ne navodi u svim priručnicima. Sporni su načini njezina izražavanja u različitim jezicima. Neki je ne smatraju univerzalnom, ali ističu važnost aktualizacije imenice pri njezinoj prvoj upotrebi. Ta aktualizacija može

¹ Port Royal. Opća i obrazložbena gramatika, IHJJ, Zagreb, 2000., str. 143.

biti kvantitativna, u vezi je s kategorijom broja i prisutnim količinskim oznakama, i stoga objektivna, ili pomoću člana i tada je subjektivna jer se oslanja na izvanjske uvjete vezane uz govornu situaciju (S. D. Kancel'son, 1972.: 36.). Promišlja se i uloga referencijalne semantike i načini kako govornik uspijeva sugovorniku točno odrediti predmete o kojima je riječ (R. Wimmer, 1979.: 14.). Mogućnost da neki predmet bude shvaćen kao određen ovisi o njegovim svojstvima. Predmeti se svrstavaju u razrede koji imaju opće ime. Svaki od predmeta posjeduje uz ta zajednička svojstva još i neka svoja specifična svojstva koja omogućuju da se na taj predmet upućuje i da ga se identificira. (H. Zhou, 1985.: 12. – 13.) Istražuju se, nadalje, načini izricanja određenosti – član ili što drugo – te analiziraju referencijalna svojstva određenoga i neodređenoga člana (U. Fehlich, 1986.: 83.). Upozorava se na problem referencijalne jednoznačnosti i na pitanja objektivne aktualizacije brojem jer se njome ne može jednoznačno identificirati imenicom označen entitet, što ovisi o tome je li uključena individualizacija referenta ili nije (Ch. Barker, 1999.: 683. – 691.). To se oprimjeruje rečenicom:

Kroz Panamski kanal prošlo je 4000 brodova.

Iz te rečenice ne može se jednoznačno zaključiti je li riječ o prolasku 4000 puta istoga broda kroz Panamski kanal ili je riječ o prolasku 4000 različitih brodova kroz taj kanal. Jednom su važni brodovi, a drugi put prolasci kroz kanal.

Jedna od mogućih definicija kategorije određenosti jest da je određenost² aktualnosintaktička imenička kategorija. Ima dvije oznake: [+ određeno] i [- određeno]. Oznakom [+ određeno] imenicom se označeni entitet iz izvanjezične stvarnosti nekim svojim obilježjem kvalificira i njime identificira, izdvaja od svih istovrsnih. Kategorija određenosti u hrvatskom se jeziku izriče primarno gramatički – pridjevnim vidom i leksički – pokaznim zamjenicama – te sekundarno glagolskim vidom, padežnim oblicima, redom riječi. Kada se određenost izriče pridjevnim oblicima, određeni oblik pridjeva nosi više obavijesti od neodređenog oblika jer se određenim oblikom ono označeno imenicom ne samo kvalificira nego i nekim od svojstava, izraženih pridjevom, i identificira. Oznakom pak [- određeno] taj se predmet ne identificira, nego se samo kvalificira te tako nosi manje obavijesti.

Ako jezični sustav raspolaže sredstvima koja mogu biti izraz toj kategoriji i pripomoći prepoznavanju jedne od oznaka kategorije određenosti, one [+ određeno], gramatički i leksički (morfemima, pokaznim zamjenicama i dr.), razložno je pretpostaviti da u sustavu postoji i ono čime se može otkriti druga oznaka kategorije određenosti, a to je oznaka [- određeno]. Raspoznavanje tih dviju oznaka posebice je važno u primjerima u kojima se morfemski ne razabire različitost između tih dviju oznaka pridjeva (u kojih je oznaka određenosti neutralizirana u jednom obliku) i u

² Literatura o kategoriji određenosti: Pranjković, 2000.; Silić, 2000. i Znika, 2008.

onih koji su neutralni s obzirom na izražavanje kategorije određenosti, a to su svi pridjevni oblici u množini,³ svi pridjevni oblici ženskoga roda u jednini i većina pridjevnih oblika muškoga i srednjega roda u jednini (E. Barić i dr., 1997.: 175. – 180.), što je komunikacijski bitno.

U hrvatskoj se literaturi navodi da se oprjeka određeno ~ neodređeno gubi ne samo u čakavskom i kajkavskom narječju nego i u štokavskom (D. Brozović, 1988.: 117.) pa se oblično neutralizira i ondje gdje se razlika određeno - neodređeno do sada u sklonidbi (imeničkoj ili zamjeničkoj) održavala, te se sada jednim, i to zamjeničkim oblikom (tzv. dužim oblikom) izriče i određenost i neodređenost. U takvoj situaciji jezik očito pronalazi /ili/ čuva načine koji pripomažu da se u istosti oblika pronalazi različitost sadržaja. Tako i različitost oznaka kategorije određenosti.

Komunikacijski je iznimno važno znati je li se pridjevom u neodređenom obliku imenice nekim od u njezinoj dubinskoj semantici (R. Katičić, 1976.: 173. – 180.) sadržanih obilježja ta imenica samo opisuje ili ju se tim obilježjem i izdvaja iz skupa istovrsnih jedinki te ju se tim obilježjem kvalificirajući identificira (R. Katičić, 1986.: 385.).

Neutralizacijom izraznih sredstava u kategoriji određenosti tijekom povijesnoga razvoja hrvatskoga jezika u oblicima komparativa i superlativa opisnih pridjeva, a onda i pozitiva opisnih pridjeva, jezik je pronalazio druge pokazatelje s pomoću kojih je upućivao na značenjsku razliku kad se istim oblikom izriče jednom određenost, a drugi put neodređenost.

Povijesno gledano, zna se da su određeni oblici pridjeva složeni od neodređenih oblika i pokazne zamjenice, ali danas je svijest o tome prisutna samo u onih govornika hrvatskoga jezika koji o tome uče, ali ne i u svih koji se služe hrvatskim jezikom.

Da bi se u komunikaciji moglo razabrati izriče li se oblicima u kojima je došlo do izrazne neutralizacije kategorije određenosti, određenost ili neodređenost, jezik se služi zamjenicama: pokaznima za određenost i neodređenima za neodređenost. Tako pokazne zamjenice imaju dvostruku ulogu: deiktičku, pokaznu i identifikacijsku ulogu, ulogu odnošenja na pojedinačni predmet označen imenicom. Iz padežnih izraza u kojima dolazi pokazna zamjenica⁴ i pridjev, trebalo bi se moći razabrati da se pridjevom izriče određenost:

Udaren je *onim tupim* predmetom.

³ U slavenskim jezicima nominalni (kraći) oblici u množini sasvim su nestali, u jednini u nominativu i akuzativu održali su se u hrvatskom, češkom, ruskom (uglavnom uz posvojne pridjeve na -ov, -ev, -in), inače su svugdje prevladali složeni oblici koji su u slovenskom, lužičkom, slovačkom, poljskom, ukrajinskom i kašupskom dali jedan nediferencirani tip pridjevske promjene (J. Hamm, 1963.: 141.).

⁴ Drugovrsni primjeri tipa *To je onaj stari bor.* u kojima je određenost dvostruko izražena (jednom pridjevnim vidom i drugi put pokaznom zamjenicom) izrazito su stilski obilježeni.

Analizirat ćemo ih kasnije i vidjeti je li takav zaključak jedini moguć i točan. Druga skupina primjera s pokaznim zamjenicama navodi nas na ponešto drukčija pitanja i odgovore. Naime primjeri kao

To je *onaj* tipičan primjer pogrješnog zaključivanja.

nude nam kao odgovore sljedeće mogućnosti: ili je riječ o pogrješci ili se mora pronaći kakvo drukčije objašnjenje takvih primjera. Jedno od mogućih objašnjenja takvih primjera jest da nije riječ o pogrješci, nego da postupak smjenjivanja sastavnica kojima se izriče određenost (u jednome od pristupa opisu određenosti to je pokazna zamjenica *onaj*) i morfema kojim bi se tada trebala izricati ta određenost nije proveden do kraja. Preoblika atribucije nije provedena do kraja. Zadržana je pokazna zamjenica kao jedno od primarnih leksičkih sredstva kojima se izriče određenost, a pridjev je ostao u obliku kao da se njime izriče neodređenost. Takva morfološki nesmijenjena određenost može imati svoju stilsku vrijednost. Vrlo je obavijesna jer najavljuje pokaznom zamjenicom određenost, a onda slijedi nešto posve drugo, obrat: neodređeni oblik pridjeva kojim se imenica samo kvalificira.⁵ To je primjer svojevrsnih iznevjerenih očekivanja.

U primjeru

Udaren je *onim* tupim predmetom.

pokazna zamjenica u instrumentalu uz pridjev u istom padežu upućuje nas da instrumentalni oblik opisnoga pridjeva razumijemo kao određen, premda je instrumental jednine muškoga roda jedan od oblika u kojima se oznake kategorije određenosti čak ni u opisnih pridjeva oblično ne razlikuju, nego se izriču jednim oblikom.

Promotrimo još jedan primjer:

Sjedio je pod *zelenim* hrastom.

Iz samog se instrumentalnog oblika opisnoga pridjeva *zelenim* nikako ne može morfološki odčitati samo određenost ili samo neodređenost jer su u tom jednom obliku sadržane obje oznake. No te su oznake komunikacijski u disjunktivnom odnosu: kad je aktualizirana jedna, primjerice, neodređenost, ne može biti aktualizirana druga, znači određenost – ona je tada isključena. Da je tomu tako, možemo potvrditi činjenicom da se uz navedeni pridjev u instrumentalu (jednine) *zelenim* mogu uvrstiti pokazne zamjenice *ovaj*, *taj* ili *onaj*:

Sjedio je pod *ovim* zelenim hrastom.

ili npr. pojačajni prilog vrlo.:

Sjedio je pod *vrlo* zelenim hrastom.

⁵ Pitanje je može li se razumjeti i tako da pokaznom zamjenicom upućuje i na imenicu i na pridjev kojim je ta imenica kvalificirana, dakle na cjelinu pridjev + imenica.

Metajezičnim sredstvima – pitanjima – *koji* za određenost i *kakav* za neodređenost možemo to provjeriti. Možemo pitati:

Pod *kojim* je hrastom sjedio? Sjedio je pod *vrlo* zelenim hrastom.

ili

Pod *kakvim* je hrastom sjedio? Sjedio je pod *vrlo* zelenim hrastom.

Rastavimo li rečenicu Sjedio je pod vrlo zelenim hrastom. na ishodišne rečenice, tj. rečenice koje sudjeluju u sklapanju složenih ustrojstava, u jednoj će od ishodišnih rečenica atributni izraz *vrlo zelenim* biti uvršten kao predikatno ime:

1. (On) Sjedio je pod hrastom.
2. Hrast je *vrlo zelen*.

Mogućnost svođenja pridjevnoga atributa na predikatno ime, omogućuje i da se tom pridjevu – sada kao predikatnom imenu – dakle imenskom predikatu, dodaju prilozi, pa i dodatni prilozi,⁶ napose prilozi *vrlo, jako, baš, već, još...* (R. Katičić, 1986.: 83.) kao priložne oznake. Poznata je činjenica da ti prilozi sami nisu ovjereni kao predikatna imena uz sponu ili kopulu (*On je jako. *On je vrlo. *On je još.), ali mogu djelomice promijeniti značenje pridjeva⁷ bilo kao predikatnog imena bilo kao atributa, i to pridjeva u neodređenom obliku, uz koji se uvrštavaju:

On je jako lijep. On je vrlo slab. On je još malen.

Da ti prilozi djelomice mijenjaju značenje pridjeva kao predikatnih imena, kao u gornja dva primjera, ili pridjeva kao atributa, vidi se sljedećim primjerima:

Jako lijep/skup sat ne kupuje se svaki dan.
Vrlo slab čovjek ne može nositi teret.
On je još malen dječak.

Uvrstimo li uz pridjev *zelenim* u rečenici Sjedio je pod zelenim hrastom. dodatne priloge, primjerice, prilog *jako*, pokazuje se da je takva rečenica gramatički ovjereni i posve prihvatljiva:

Sjedio je pod *jako zelenim* hrastom.

Činjenica da se uvrštavanjem dodatnih priloga dobila ovjereni rečenica, potvrđuje nam da je instrumentalni oblik *zelenim* moguće razumjeti i kao oblik kojim se izriče neodređenost imenice *hrast* u instrumentalu. No da bi komunikacija bila učinkovita, da se ne bismo morali pitati što se izriče takvim oblikom u kojemu oznaka određenosti nije izražena posebnim sredstvom, jezik nam nudi dodatne načine koji nam mogu pomoći pri razumijevanju različitih sadržaja izrečenih jednim oblikom. Kad se opisnim pridjevom tipa *starim* izriče određenost, uza nj je moguće uvrstiti pokazne zamjenice:

⁷ Pa i priloga kao priložne oznake, ali to nas ovdje ne zanima: On je *vrlo* brzo trčao.

Sjedio je pod *ovim (tim, onim) starim hrastom*.

Takve rečenice u stilski neutralnu tekstu razumjet ćemo samo na jedan način, a to je da pridjev *starim* valja razumjeti kao određeni oblik kojim se izriče određenost imenice *hrastom*. Nađemo li na rečenicu u kojoj je uz pridjev tipa *starim* uvršten dodatni prilog,⁸ primjerice, prilog *jako*, izraz *jako starim* razumjet ćemo kao neodređeni oblik pridjeva kojim se izriče neodređenost imenice *hrast*. Ne ću ovdje ulaziti u opravdanost ili neopravdanost svrstavanja priloga *jako*, *vrlo*, *baš* i sl. u priloge, a ne u čestice, za što ima valjanih razloga jer, po naravi stvari, prilozima mogu biti predikatno ime (To je *daleko*. To je *tamno*.), a navedeni i slični prilozima to ne mogu biti (*To je *vrlo*. *To je *baš*.), pa ima razloga da ih se drukčije tretira u gramatičkim (J. Silić – I. Pranjković, 2005.: 254. – 255.) i leksikografskim opisima. Očito je da se pridjevima uz koje stoje dodatni prilozima izriče neodređenost imenice:

Sjedio je pod *vrlo/neobično/posebno/baš/jako starim hrastom*.

Možemo li potkrijepiti tu tvrdnju? Stavimo li izraz *vrlo starim hrastom* u nominativ jednine, gdje se određeni i neodređeni pridjevi u muškom rodu i oblično razlikuju, ne će nam biti ovjereno **vrlo stari hrast* nego samo izraz *vrlo star hrast*. Što iz toga možemo zaključiti? Možemo zaključiti da se pojačavati može samo značenje pridjeva (*star*) kojim se izriče kakvo obilježje imenice uz koju je taj pridjev uvršten kao atribut, ali da se ne može pojačavati određenost, i to još oblikom (*star*) iz kojega je razvidno da određenost u njemu nije uključena. Tako otkrivamo da se dodatnim prilozima mogu, u stilski neobilježenu izričaju, modificirati samo pridjevi kojima se izriče neodređenost svojstva imenice:

On je *baš čudan čovjek*. - Kakav čovjek?

To je *vrlo lijepa slika*. - Kakva slika?

Vrlo lijepa slika visi na zidu. - Kakva slika?

Neovjereno je u hrvatskom jeziku:

*On je *baš čudni čovjek*.

**Baš čudni čovjek* kuca na vrata.

U slučajevima nesigurnosti, kad se iz samoga padežnoga oblika pridjeva ne da razabrati izriče li se pridjevom u tom obliku određenost ili neodređenost,⁹ uputno je uz pridjev uvrstiti dodatni prilog i onda takav izraz staviti u nominativ jednine, barem

⁸ J. Silić – I. Pranjković u Gramatici neke od takvih priloga obrađuju pod česticama kao pojačajne čestice (intenzifikatore), (2005.: 254. – 255.).

⁹ Samo se iz neodređenog oblika pridjeva može zaključivati o neodređenosti imenice uz koju taj pridjev stoji kao atribut. Iz drugih se oblika ne može jednoznačno zaključivati ni o određenosti ni o neodređenosti pa se govori da „duži oblici“ preuzimaju i ulogu „kraćih oblika“ kojima se prvotno izričala neodređenost imenice te su „duži oblici“ time načelno dvoznačni.

kad je riječ o muškome rodu u kojega se u nominativu određenost i neodređenost morfemski razlikuju:

Putuje *starim* biciklom.

Putuje *vrlo starim biciklom*. → *vrlo star bicikl*.

Jasno je da se uz pridjev u instrumentalu mogu uvrstiti i pokazane zamjenice kojima se pokazuje određenost takva pridjeva.

Putuje *onim starim biciklom*.

Kako pak razumjeti rečenicu:

Putuje *onim vrlo starim biciklom*.

i izriče li se u takvim primjerima određenost ili neodređenost? Jedno od rješenja je ovo: dodatni prilog *vrlo* doista pojačava značenje pridjeva *starim*, ali nas istodobno upućuje nas na to da se instrumentalni oblik pridjeva *starim* može razumjeti tako da se njime izriče neodređenost. Pokazna pak zamjenica *onaj* upućuje nas na zaključak da tu preoblika kojom se proizvodi određenost nije provedena do kraja.¹⁰

Valja upozoriti da dodatni prilozima ne dokidaju dvoznačnost instrumentalnoga oblika pridjeva, ali mogu poslužiti kao pomoćno sredstvo za otkrivanje dvoznačnosti. U nekim drugim primjerima već su uobičajeni dodatni prilozima, npr. u ocjenjivanju. Posve je uobičajena ocjena *vrlo dobar* (*Vrlo dobar uspjeh*, Položio je ispit *s vrlo dobrim /uspjehom/*), a ne *vrlo dobri*: Uspjeh je *vrlo dobar*, a ne: *Uspjeh je *vrlo dobri*.

Dodatnim prilozima mijenja se dakle značenje pridjeva kao atributa uz dotičnu imenicu, a ne može se ni umanjiti ni povećati određenost imenice koja se izražava pridjevom.

Kad se tako pristupa određenosti, postaje jasnim i pravilo zašto u hrvatskom jeziku pridjev kao predikatno ime stoji u neodređenom obliku. Kad bi pridjev stajao u određenom obliku, nedostajala bi imenica koju bi taj pridjev izrečenom osobinom identificirao, nedostaje imenica na koju bi pridjev određenošću upućivao:

**Smijeh je dobri (...)*.

**Smijeh je taj dobri (...)*.

kako određeni oblik pridjeva upućuje na određenost imenice kao predikatnoga imena: *On je stari lisac*.

Zanimljivo je primijetiti da se dodatni prilozima ne mogu uvrstiti uz posvojne pridjeve, koji se sklanjaju kao neodređeni pridjevi, ali bez obzira na tip sklonidbe, izriču određenost, ali određenost s obzirom na pripadanje. U stilski neobilježenu izričaju neovjerene su rečenice:

¹⁰ Možda tu težište i nije bilo na proizvodnji određenosti, nego na pojačavanju samoga obilježja pridjeva *star* prilogom *vrlo*.

*On je *jako bratov sin*.

*On je *vrlo bratov sin*.

S druge pak strane, gradivni su pridjevi po tipu sklonidbe bliski neodređenima. No, pokušamo li uz njih uvrstiti priloge za modifikaciju značenja, pokazuje se da izvorno značenje gradivnosti ne omogućuje nikakvu značenjsku promjenu, ni prilozima ni stupnjevanjem. Neovjereni su primjeri:

**Ima vrlo zlatan sat*.

**Ima zlatniji sat*.

Naidemo li u književnim djelima na primjere kao *Vlak je manje željezan*. (M. Peić, Skitnje), moramo ih razumjeti ponešto drukčije. Pridjev *željezan* tu znači 'u kojemu ima željeza', a rečenicu *Vlak je manje željezan*, razumjet ćemo tako da u vlaku ima manje željeza, da je u vlak ugrađeno manje željeza.

Kako se ponašaju odnosni pridjevi s obzirom na mogućnost ma i djelomične promjene njihova značenja (jer je u njih u jednom obliku neutralizirana oznaka određenosti)? Uz odnosne pridjeve tipa *carski*, *autobusni*, *kozji* i sl. u njihovu temeljnom značenju ne možemo uvrstiti dodatne priloge:

**Vrlo/jako/malo carski dvorac* stajao je mnogo novca.

Ovjereno je samo:

Carski dvorac stajao je mnogo novca.

Isto tako nije ovjereno:

**Vrlo/jako/malo autobusni promet* je u porastu.

Ovjereno je samo:

Autobusni promet je u porastu./*Autobusni je promet* u porastu.

No u odnosnih pridjeva u kojih je, bez promjene sklonidbenoga tipa – jer ona nije ni ovjerena¹¹ – došlo do značenjske promjene pa oni umjesto odnosnosti izriču kvalitetu imenice, kao kvalitativni ili opisni¹² pridjevi, uz takve je pridjeve moguće uvrstiti dodatne priloge:

¹¹ Nije ovjereno sjednice *Hrvatska Sabora*, nego samo *Hrvatskoga Sabora*.

¹² Podjela pridjeva na opisne i neopisne (s mogućnošću potpodjela) kod nas još nailazi na otpor. Donosi se za engleski jezik već u školskim gramatikama, kako potvrđuje H. A. Gleason, jr. u knjizi: *Linguistics and English Grammar* (Holt Rinehart and Winston, Inc. New York, 1965., u njemačkom prijevodu Kurta Wächtlera (Max Hueber Verlag, München, 1970.): *Linguistische Aspekte der englischen Grammatik*: "Auch die Schulgrammatik geht an dieser Möglichkeit nicht vorbei. So werden die Substantive klassifiziert nach Gattungsnamen und Eigennamen, Adjektive nach deskriptiv und nicht-deskriptiv, Verben nach transitiv und intransitiv." (str. 67.) (Prijevod M. Znika: Ni školska gramatika ne mimoilazi tu mogućnost. Tako se imenice svrstavaju u opće i vlastite, pridjevi u opisne i ne-opisne, glagoli u prijelazne i neprijelazne.)

Proveden je *vrlo demokratski postupak*.

Tu pridjev *demokratski* ne ćemo razumjeti kao odnosni pridjev *koji se odnosi na demokrate i demokraciju*, nego kao opisni pridjev *onakav kakav je u demokraciji*, dakle postupak kakav je u demokraciji. Takva je značenjska promjena u odnosnih pridjeva već opisana u literaturi (S. Babić, 1986.: 336. – 337.), ali nam uvrštavanje dodatnih priloga pokazuje da značenje oblikom odnosnoga pridjeva moramo u primjeru *demokratski postupak* razumjeti drukčije – kao značenje opisnoga pridjeva.

Predikatnu narav pridjeva koji se uvrštavaju kao atributi, pa se onda i mogu raščlaniti na imenske predikate, potvrđuje i činjenica da se uz njih mogu uvrštavati ne samo dodatni prilozi nego i prilozi,¹³ pa i zamjenički prilozi, dakle:

Vrlo lijepa slika visi na zidu.

Osobito lijepa slika visi na zidu.

Predao je *valjano* napisan rad.

Tako/ovako/onako lijepa slika visi na zidu.

Zanimljivo je da i zamjenički prilozi u kojih je sadržana sastavnica pokaznosti od zamjenica (*ova-*, *ta-*, *ona-*: *tako čudan čovjek*, *ovako pospan putnik*, *onako dalek put*) isto tako mogu djelomice promijeniti značenje pridjeva kao atributa. To se uglavnom ne navodi u našoj literaturi.

Pojačajni pridjevi na *-cat*, tipa *puncat*, *zdravcat* i sl. mogu stajati samo uz pridjeve u neodređenom obliku kojima se izriče neodređenost:

Zdrav zdravcat čovjek otišao na bolovanje.

Kupao se *gol golcat*.

No, njihov je broj ipak relativno vrlo malen.

Zaključak

Želimo li sad na jednomu mjestu navesti čime se jezik služi da bi u situacijama, kad se iz istosti oblika ne može razabrati različitost sadržaja, a onda i značenjā pridjeva, korisnicima omogućio točno razumijevanje i valjanu komunikaciju, možemo zaključiti ovo:

1. sredstva za izricanje oznake [+ određen] u kategoriji određenosti¹⁴
 - primarno morfološko, gramatikalizirano – pridjevni vid, određeni oblik pridjeva, leksičko – pokazne zamjenice
 - sekundarno morfološko – akuzativ nekih tipova imenica (tvarne)
 - glagolski oblici tvoreni od glagola nesvršena vida
 - metajezično – pitanje: Koji?

¹³ Kao što se mogu prilozi uvrštavati uz predikate kao priložne oznake: *Trčao je začudno brzo*.

¹⁴ U drugim jezicima: član, pokazna zamjenica, kvantifikator, posvojna zamjenica. (H. Vater, 1986.: 136.)

2. sredstva za izricanje oznake [- određeno] u kategoriji određenosti
 - primarno morfološko, gramatikalizirano – pridjevni vid, neodređeni oblik pridjeva leksičko – neodređene zamjenice
 - sekundarno morfološko – genitiv nekih tipova imenica (tvarne)
 - glagolski oblici tvoreni od glagola svršena vida
 - metajezično – pitanje: Kakav?

Pomoći nam djelomice može i sintaktičko mjesto koje zauzimaju pridjevi u rečenici. Pridjevi uvršteni kao predikatna imena (Čovjek je *smrtan*. Dvorac je *carski*.) i predikatni proširci (Došao je *mokar*.), neovisno o obliku, izriču neodređenost.

Pridjevi uvršteni kao atributi (Problemi s *mokrom* loptom.) mogu izricati i određenost i nodređenost imenice pa nam za otkrivanje određenosti ili neodređenosti na takvoj poziciji mogu pomoći navedena sredstva za otkrivanje određenosti ili neodređenosti.

Kao pomagala za otkrivanje neodređenosti pridjevnih oblika u kojih se iz njihovih gramatičkih morfema ne može jednoznačno razabrati izriče li se njima određenost ili neodređenost imenice uz koju su uvršteni kao atributi mogu poslužiti:

1. dodatni prilozii (*jako, vrlo, veoma, baš...*)
2. prilozii (i zamjenički) tipa *neodoljivo, neobično, teško... ovako, onako, tako...*
3. pojačajni pridjevi na -cat, tipa: *pun puncat, zdrav zdravcat, živ živcat, gol golcat* kojima se uvijek izriče neodređenost imenice uz koju su uvršteni kao atributi.

To se ne navodi u našim priručnicima.

Kad je riječ o određenim oblicima pridjeva, određenost je izražena morfološki (morfemom -i), a kad se iz samoga oblika ne može razabrati izriče li se njime određenost ili neodređenost, pomoći nam, uz pokazne zamjenice, može i znanje je li riječ

- o pridjevu kao sastavnici vlastitoga imena, u kojemu je pridjev uvijek u određenom obliku jer ima funkciju identifikacije imenicom označene jedinice osobinom koju izražava taj pridjev (*Petar Veliki, Karlo Čelavi...*, *Staro Petrovo selo, Novi Vinodolski...*) ili je riječ
- o složenom nazivu¹⁵ (pridjev + apelativ) kojega je sastavnica pridjev u određenom obliku (*tupi kut, deuterijev oksid, bijeli luk, mrtvi kut* itd.), ili je riječ
- o frazemu kojemu je oblik nekih sastavnica zadan: izvesti na *pravi* put ili
- o ponekoj poslovice: *Sit gladnu ne vjeruje*.

Razumijevanje pojedinih primjera može se, usprkos svemu, razlikovati od pojedinca do pojedinca, ovisno o njihovom znanju i jezičnom osjećaju.

¹⁵ Naziv da bi bio naziv mora imati određen izraz i sadržaj. Određeni oblik pridjeva u složenom nazivu tada ne služi identifikaciji jednoga predmeta koji je izabran, nego i cijeloga razreda, jednoga skupa istovrsnih predmeta: Kupi *bijeli luk*. (Češnjak). Odnos na pojedinačni predmet tada se postiže upotrebom pokazne zamjenice: Kupi *onaj* bijeli luk, a ne *ovaj* ovdje...

Literatura

- Babić, S., 1986.: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Nacrt za gramatiku, Globus, Zagreb
- Barić, E. i dr., 1997.: *Hrvatska gramatika*, ŠK, Zagreb
- Barker, Ch., 1999.: Individuation and Quantification, *Linguistic Inquiry*, god. 30, br. 4, 683. – 691.
- Brozović, D., 1988.: *Jezik srpskohrvatski/hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*. Izvadak iz II. Izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Jugoslavenski leksikografski zavod MK, Zagreb
- Fehlišch, U., 1986.: Jeder: Stellungen- und Referenzeigenschaften, u zb.: *Zur Syntax der Determinantien*, izd.: Heinz Vater, Gunter Narr Verlag, Tübingen
- Fekete, E., 1969.: Oblik, značenje i upotreba neodređenog i određenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku, *Južnoslovenski filolog*, knj. 28., sv. 1–2, Beograd, 1. – 66.
- Fekete, E., 1973.: Oblik, značenje i upotreba neodređenog i određenog pridevskog vida u srpskohrvatskom jeziku, *Južnoslovenski filolog*, knj. 29., sv. 3–4, Beograd, 340. – 513.
- Fleischer, H., 1984.: Zur Kennzeichnung von Determiniertheit/Indeterminiertheit von Substantiven unter konfrontativem Aspekt: Die serbokroatische Adjektivformen und der Artikelbrauch im Deutschen, *Južnoslovenski filolog*, 40, Beograd, 45. – 68.
- Franks, S., 1995.: *Parameters of Slavic Morphosyntax*, Oxford University Press, Oxford – New York
- Gleason (jr.), H. A., 1965.: *Linguistics and English Grammar* (Holt Rinehart and Winston. Inc. New York; u njemačkom prijevodu Kurta Wächtlera pod naslovom: *Linguistische Aspekte der englischen Grammatik*, Max Hueber Verlag, München, 1970.
- Hamm, J., 1963.: *Staroslavenska gramatika*, Sveučilište u Zagrebu, Zagreb
- Hawkins, J., 1978.: *Definiteness and Indefiniteness: A Study in Reference and Grammaticality Prediction*, Croom Helm, London
- Kancel'son, S. D., 1972.: *Typologija jazyka i rečevoe mišljenje*, Nauka, Lenjingrad
- Katičić, R., 1986.: *Sintaksa hrvatskoga jezika*. Nacrt za gramatiku, Globus, Zagreb
- Katičić, R., 1976.: Zabilješke uz sintagmatiku Aleksandra Belića, *Zbornik radova o Aleksandru Beliću*, Beograd, 173. – 186.
- Kniffka, G., 1986.: Zur Distanzstellung von Quantoren und Qualifikatoren im Deutschen, u zb.: *Zur Syntax der Determinantien*, Heinz Vater, Gunter Narr Verlag, Tübingen
- Pranjković, I., 2000.: Izražavanje neodređenosti/određenosti imenica u hrvatskome jeziku, *Riječki filološki dani*, *Zbornik radova* 3, Rijeka, 343. – 349.
- Silić, J., 2000.: Kategorija neodređenosti/određenosti i načini njezina izražavanja, *Riječki filološki dani*, *Zbornik radova* 3, Rijeka, 401. – 405.
- Silić, J. i I. Pranjković, 2005.: *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb
- Vater, H., 1986.: *Zur Syntax der Determinantien*, Gunter Narr Verlag, Tübingen
- Wimmer, R., 1979.: *Referenzsemantik. Untersuchungen zur Festlegung von Bezeichnungsfunktionen sprachlicher Ausdrücke am Beispiel des Deutschen*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen
- Zhou, H., 1985.: *Determination und Determinantien. Eine Untersuchung am Beispiel neuhochdeutscher Nominalsyntaxmen*, Studienverlag Dr. Norbert Brockmeyer, Bochum
- Znika, M., 2008.: *Semantika i sintaksa*, Pergamena, Zagreb

Sažetak

Marija Znika, Zagreb

UDK 81'366'367, izvorni znanstveni rad

primljen 14. travnja 2010., prihvaćen za tisak 3. studenoga 2010.

Selected Indicators of Definiteness and Indefiniteness

The paper briefly outlines the category of definiteness and its two denotations [+ definite], [- definite] and the means by which they are expressed. The analysis includes examples in which the form of the adjective does not allow an unambiguous conclusion on whether these adjectives express the definiteness or indefiniteness of the noun with which they appear as attributes. The performed analysis results in the conclusion that the language offers auxiliary means not only for the detection of definiteness (demonstrative pronouns, verb aspect, cases of some nouns...) but also for the identification of the indefiniteness in forms in which it is not morphemically expressed. Such means primarily include additional adverbs (*vrlo, jako, baš, onako, tako...*), intensified adjectives ending in *-cat* (e.g.: *novcat*), questions (*koji?, kakav?*), as well as information whether the adjective used as attribute was added as a part of a proper name, a denomination, a phraseme, a proverb.

NOVIJI RAZGOVORNI FRAZEMI

Nina Mance, Ivana Trtanj

Uvod

 ojavom novih sredstava javnoga priopćavanja, internetskih foruma i blogova pojavljuju se i nove vrste i načini javnoga priopćavanja. Upravo razgovorni jezik, a ponajprije razgovorni frazemi, učinili su se zanimljivima: svako novo doba donosi nove riječi, a stare padaju u zaborav i postaju dijelom pasivnoga rječnika.

U nekim frazemima dolazi do različitih načina raslojavanja uzrokovanih najčešće naraštajnim razlikama, naime, mnoge nove frazeme stariji naraštaj ne upotrebljava i ne zna im značenje; raslojavanje je i zbog obrazovnih razlika jer zbog nezaustavljivoga prodora engleskih riječi koje ulaze u sastavnicu hrvatskih frazema uporaba će ovisiti o obrazovanosti, točnije, o znanju engleskoga jezika. Frazemi se razlikuju i po mjestu u kojem nastaju i opstaju. Neki frazemi nemaju istu čestotnost u svim dijelovima Hrvatske. S obzirom na brzinu nastajanja novih riječi koje ulaze u sastave frazema, mnogi novi frazemi nisu imali prigode biti opisani u frazeološkim rječnicima.